

Fleck Zoltán

Hogy jövünk ebből ki?

Ha az a történelmileg indokolható feltételezésünk, hogy a diktatúrák csak ideig-óráig képesek fenntartani magukat, akkor érdekes lehet a demokratikus átmenet lehetőségeinek keresése. E keresés mint politikai cselekvés száználmas állapotban van, és egyelőre elméleti reflexiókban sem bővelkedünk. Több a jogállam felszámolását legitimáló írás vagy a politikai publicisztika. Pedig alapos diagnózis nélkül nehéz a meghaladásról értelmeset mondani. A Magyar Polip értelmezési kereteit felhasználva, elérkezett az idő azoknak a kérdéseknek a megfogalmazására, amelyek a döglött polip eltakarításának mikéntjére vonatkoznak.

42

Nagy intellektuális szabadságot ad, hogy a pillanat nem látszik közelinek. Ugyanakkor óriásiak a tétek, és azt sem láthatja előre senki, hogy mikor és hogyan pusztul el egy ilyen beteg állat.

Az alábbi kérdéseket fogalmaztam meg néhány közjoggal foglalkozó kollégának. Abban nem vagyok biztos, hogy e kérdések a legfontosabbak, egyáltalán, hogy a közjogi szempontrendszer mennyiben releváns. Mivel nem ismerhetjük a rezsim bukásának körülményeit, a közjogi konstrukcióról sem állíthatunk biztosat. De nem is bizonyosságra, jó előrejelzésekre van szükség, sokkal inkább a lehetőségek számbavételére, gondolkodásra és vitákra.

A kérdések az alkotmányos struktúrát célozzák, a közjogi berendezéssel kapcsolatban fogalmazznak meg dilemmákat. De ma tisztán

közjogias választ adni szinte lehetetlen, illetve bizonyos szempontból veszélyes is. Erre szeretném felhívni a figyelmet ebben az esszében. A következők megválaszolását kértük néhány közjogásztól:

Orbán rendszere nem képes érdemi konszolidációra, lényege a mafiaszerű működés. A két ciklus alatt olyan mértékben alakította át, formálta a maga képére a közjogi rendszert, hogy annak fennmaradása lehetetlen. Ez a hatalmi átalakítás felszámolta a könnyű, rendezett kormányváltás lehetőségét is. Ezért szükséges végiggondolni a demokratikus közjogi átmenet forogatókönyveit. A nagyfokú bizonytalanság mellett is fel kell tudni vázolni a mégoly radikális, ám mégis békés közjogi lehetőségek körét. Európai uniós tagként Magyarország visszavezetése a demokratikus közösségbe ugyanis csak konszolidált, békés úton képzelhető.

A többi között az alábbi kérdésekre kell válaszokat adni:

- *Lényeges-e a demokratikus forradalmat támogatottságának minősége? Szükség van-e kétharmados többségre? Kétharmados demokratikus többség hiányában az Alaptörvény hatályban maradása akadályoz-e lényeges, a jogállami újjáépítés szempontjából elengedhetetlen változtatásokat?*

- *Sikeres lehet-e egy sima többséggel folyó demokratikus kormányzás? Lehetséges-e így a demokratikus konszolidáció?*

- *Néhány közjogi méltóság megbízatása politikailag túléli megbízóit. Milyen módon lehet semlegesí-*

teni a maffiaállam képviselőit, első-sorban a legfőbb ügyészt és az alkotmánybírákat? Szükség van-e ehhez intézményi innovációkra, új intézmények létrehozására?

• *Lehet-e szerepe a büntetőjogi felelősségre vonásnak? Nem terhelné-e meg szükségtelenül ez a jogállami konszolidációt?*

• *Milyen utakon lehet rendezni a tulajdonviszonyokat? A köztulajdon nagyfokú ellopása veszélyezteti a közpolitikák végrehajtását, irritálja a társadalmi igazságérzetet. Következik-e ebből a tulajdonjogi visszarendezés szükségessége?*

• *Lehetséges-e egy ütemben konszolidálni a jogállamot, vagy ez csak több lépésben, átmeneti időszak után lehet sikeres?*

A kérdéseket bevezető néhány mondat optimizmust sugall: azt állítja, hogy az Orbán-rezsim bukása után demokratikus restauráció következik. Ehhez feltétlenül hozzátartozik a közjogi berendezkedés radikális átalakítása és néhány egyéb kérdés rendezése. De alternatívának tekinthetjük-e a fordulat elmaradását? Számolunk-e azaz, hogy Magyarország hosszú távon is Európa keleti felén a régió despotikus hagyományait teljesíti ki? Amikor a demokratikus fordulat esélyeit és forgatókönyveit latolgatjuk, mindig ott lappang ez az előzetes kérdés. Ami a jogrendszert, vagyis a jogintézményeket, jogászszakmákat és a jogi kultúrát illeti, bármelyik lehetőség nyitott. A jogrendszerben önmagában nincsenek válaszok erre az alapkérdésre, a jogrendszer minden eleme képes így is és úgy is működni. Képes egy despotikus szerkezetbe illeszkedni, és hajlítható a jogállami működés felé is. Az Orbán-rezsim működésének nyilvánvaló tapasztalata,

hogy a rendszerváltás két évtizede nem fejlesztette eléggé a jogállami értékek tisztelétét, az ehhez szükséges magatartásmódokat és emberi tartást. Illúzió az alkotmányos kultúrában hinni, ez nem érte el azt a szintet, hogy érdemi hatást tudjon gyakorolni az intézményi működésekre. Bármire található ember, ha silányabb is. Mint minden autokrácia, ez is képes kielégíteni karriervágyakat, hatalmi aspirációkat, változatos eszközökkel tud lojalításokat teremteni. Nem érdemes magunkat azzal áztatni, hogy ezek a lojalitások törékenyek, mert nincs mögötük megfelelő elkötelezettség és szakmai támogatás. A pozíciókban pöffeszkedőket soha nem fogja megrendíteni a szakmai kritika, még egy határozott és értékelkötelezett szembenállás sem, ilyenről pedig szó sincs egyelőre. Éppen mert többnyire alkalmatlanok a rájuk bízott feladatra, végsőkéig hinni fognak küldetésükben. Nem tehetnek másként, a rendszer foglyai, egy alkotmányos rendszerben soha nem érték volna el ezeket a posztokat, ezért abból nem láthatnak ki. Nehezebb helyzetben vannak azok, akik e népes hatalomgyakorló csoporttól eltérően rendelkeznek szakmai kvalitásokkal, de ez a nehézség nem vezetett semmilyen látványos ki- vagy félreálláshoz. Ennek hiánya pedig folyamatosan legitimálja a jogállami értékek felszámolását, és egyre mélyebbre sodorja a jogász szakmát.

A jogrendszer működését természetesen nem csak a jogi normákból, az intézményi működésekből és a jogász hivatások állapotából lehet leírni. A jog szövege, a hozzá tartozó magatartások, minden megnyilvánulás és a hatalommal kapcsolatos minden viszony, az alá-

rendelődés és az ellenállás hiánya is üzenet. Üzenet a szakmán belül, üzenet a jogászai pályákra készülőknek és üzenet az állampolgárnak. A jogászképzés egyik legmélyebb problémája éppen az, hogy ilyen körülmények között milyen mintát lehet felmutatni a sikeres szakmai érvényesüléshez. Csak történeti érveink vannak a jogászai szakmák demokratikus elkötelezettségének tárgyában, jószerivel csak idegen példákat idézhetünk az áldozatvállalásról és a szakmai értékeknek a hatalmi parancs fölé helyezéséről. Minden civil aktivitás, minden jogvédő megfeszülés ellenére a domináns jogászai cselekvési minta a végrehajtó. A Kúria egyebek között az iskolai szegregációval és a tényleges életfogytiglannal kapcsolatos döntései jelzik, hogy minden olyan várakozás, amely a bírói szakmában az integritás valamilyen utolsó szigetét látja, merő illúzió. A silány szolgálalkúság intézményesítése egy új, minden minőségi, piaci korlátjától megfosztott felsőoktatási intézményben lényegileg felesleges, mert a lojalitás így is hatékonyan újratermelődik. Tehát a jogászok nem fogják megoldani ezt a helyzetet, ahogy negyedszázaddal ezelőtt sem a jogászok hozták meg a legfontosabb döntéseket, csak némi formát adtak annak a közösségi és hatalmi döntésnek, amit rendszerváltásnak nevezünk. A jogi kérdések azután jönnek, hogy a társadalom lerázta magáról az autoriter kísérletet, ha le akarja rázni.

Ezért aztán túl sok a bizonytalanság. A demokratikus pályára való visszatérés békés jellege valóban következik az európai uniós tagságból, de a társadalmi folyamatok kevésbé tervezhetők. A közjogi megoldások kénytelenek alkalmaz-

kodni a demokratikus fordulat természetéhez.

A demokratikus erők által megnyert választások esetében valóban nem mindegy, hogy mekkora a politikai fordulat társadalmi támogatottsága. Azok a diktatúrák, amelyek hagyják választáson elveszni hatalmukat, és nem vetnek be olyan eszközöket, amelyek torzítják az eredményeket, elvesztik mágikus hatalmuk nagy részét. Nem képesek felmutatni a támogatást annak ellenére, hogy minden eszköz a kezükben volt. Ez a politikai, szimbolikus gyengülés meghatározó lehet a közjogi csapdákból való kikeveredés módozatai szempontjából. Azok az intézmények, amelyek formálisan még működnek, de alkotmányos pozícióik tényleges betöltését egyebek között a politikai elkötelezettség és alkalmatlanság akadályozza, gyorsan kerülnek lehetetlen helyzetbe. Ha az új politikai erő elkötelezett a jogállami értékek iránt, akkor minden lényeges ezt akadályozó intézményi működés kivonja a legitimitás maradvékait is. Lényegében ugyanez a helyzet az Alaptörvénnyel is: mivel tisztán az Orbán-rezsim politikai alkotása, a politikai vereség a mélybe rántja. Ebben az esetben a politikai közösség döntésén múlik, hogy hosszabb távon akar-e együtt élni egy irreleváns, ám csapdákat rejtő alaptörvénnyel, vagy erőt gyűjt egy konszenzuális, igazi alkotmányozáshoz.

Egyszerű többség is felhatalmazást ad a kormányzásra, aminek alkotmányosnak kell lennie. Az Alaptörvény rendelkezései közül az ideológiai, politikai tartalmak elsorvadnak maguktól az őket megalkotó politikai többség eltűnésével. Az államszervezeti elemek új hangsúlyt kapnak, mert a demokratikus kormányzás komolyan ve-

szi a hatalom megosztásának elvét és a jogállami értékeket. Ha e szerint cselekszik, akkor először az alkotmányos kultúra erősödik meg, a jogállami működés tapasztalata. De ez akkor sem könnyű, ha számíthatunk a közjogi intézményekbe küldött politikai káderek pálfordulására. A szükséges szakmai kvalitások és így az autonómia növekedésére aligha. Ez nagyobb kihívás az új hatalom számára, mint a jogszabályok szövege. Nem azért kell lecserélni előbb-utóbb a politikai kádereket, mert ideológiai elkötelezettségük kiüresedett, vagy a kormányzati hatalmat elvesztett vezérhez kötődik, hanem mert többnyire képtelenek lesznek független működésre. Ezt egy demokratikus elkötelezettségű kormányzat nem viselheti el. Néhány lényeges közjogi pozíció esetében úgyis az a helyzet, hogy a normális működés érdekében a szabályozás egészét kell felülvizsgálni. Az ügyészség nem maradhat ebben a formában, a közjogi felelőtlenség és politikai irányítás csak akkor tűnik el, ha lemond végre a politikai elit a legfőbb ügyész korlátlan hatalmára építő modelltől. A bíróságok központi igazgatása teljesen elhibázott és működésképtelen, nem a személyt kell lecserélni, hanem a szervezeti modellt megváltoztatni. Mindkét esetben a hatalom megosztására épülő, garanciákkal kiegyensúlyozott modellépítésre van szükség, amely visszaadja a kormány hatáskörét, és ezzel növelni fogja a politikamentességet, az átláthatóságot és az intézkedő ügyész, valamint az ítélkező bíró függetlenségét. Minden totális intézményi függetlenség a rejtett politikai befolyást szolgálja. Ha az új hatalom nem tesz meg mindent az intézményi reform érdekében, akkor abba gyanúba keveredik, hogy a szemé-

lyek lecserélésével csak átszínezni akarja a politikai irányítást.

A békés demokratizálódás lassú folyamat, ám határozott és elkötelezett. A büntetőjogi felelősség kérdése radikalizálja és leszámolássá változtatja, ezzel időben kitolja a konszolidációt. A felhalmozott feszültségek levezetésének megfelelő útja a higgadt és kitartó jogállamosítás. Ebben a régióban jócskán túlterhelték a büntetőjogot, e politikai túlhasználat azzal a veszéllyel jár, hogy egy jogállami hatalomgyakorlás is a visszaélés gyanújába keveredik. A jó közpolitikáknak nem a köztulajdon ellopása a legnagyobb akadálya. Óriási árat fizet a magyar társadalom a despotikus és korrupt hatalom miatt, ez korábban sem volt másként. Ezt a következményt egy demokratikus hatalomgyakorlás sem tudja eltüntetni. De az árat akkor érdemes megfizetni, ha a jogállami működés tapasztalata megerősíti az alkotmányos elvek társadalmi támogatottságát. Tulajdonképpen ez minden árat megér, ez jelentené az igazi és tartós konszolidációt.

Tehát a demokratikus választásokon hatalomhoz jutó demokratikus erők csak azt tehetik meg, ami erősíti a jogállami értékek társadalmi elfogadását, és semmit nem tehet, ami veszélyezteti ezt a folyamatot. A rendszerváltás eddigi szereplői nagyon keveset tettek annak a tanulási folyamatnak az érdekében, amelyben létrejöhetnek volna a társadalmi elfogadás, áldozatvállalás, civil mentalitás, szolidaritás mintázatai, a jogállami értékek tisztelete. E civilizatorikus munka nélkül folyamatos bukásra, az autoriter alternatívák állandó jelenlétére vagyunk ítélve. Minden közjogi dilemmát erre tekintettel kell megválaszolni.